

– w świecie materialnym pod wpływem nowych praw działania, ale także w samych naukach społecznych. Jest więc to książka dla każdego, kogo interesuje postać tego wielkiego przedstawiciela szkockiego oświecenia, który nie tylko był ekonomistą (choć ekonomia najwięcej mu zawdzięcza), ale także filozofem moralnym, filozofem prawa i historykiem gospodarki. Książkę wyróżnia barwny styl, atrakcyjny sposób opisywaniu faktów z życia Smitha i historii Zjednoczonego Królestwa oraz wnikliwa analiza poglądów ekonomisty. Wszystko to wzbogacone jest licznymi cytataми z dzieł i korespondencji Smitha, interesującymi dygresjami, a czasem pewnymi dwuznacznościami. Autor wyraża swoje poglądy, wyraźnie je zaznaczając, ale też dostarcza czytelnikom różnych danych, zostawiając im pole do sformułowania własnych opinii i zmierzania się z biografią, ale przede wszystkim z dziełami – to one bowiem są najważniejszą spuścizną – Smitha. Recenzowana praca jest więc swoistą zachętą do studiowania dzieł Smitha, zostawia przy tym jednak wolny wybór, czy obierzemy sobie Profesora Gavina Kennedy’ego jako przewodnika.

Katarzyna Szarzec

Katarzyna Metelska-Szaniawska, *Konstytucyjne czynniki reform gospodarczych w krajach postsocjalistycznych. Studium empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, ss. 354.

Transformacja gospodarcza była jednym z najważniejszych wydarzeń w historii gospodarczej i politycznej świata drugiej połowy XX w. Oznaczała – jak wiadomo – przejście od jednego ustroju gospodarczego (centralnie zarządzanego) do drugiego (rynkowego), będąc przy tym całościową i radykalną zmianą ogólnych celów i warunków gospodarowania wszystkich podmiotów i jednostek. Nie była to więc – jak to już wcześniej bywało – jedynie ograniczoną próbą zreformowania ustroju centralistycznego, lecz zmianą o charakterze jakościowym (przełomowym), w ramach której nastąpiło zerwanie z istniejącą uprzednio logiką gospodarowania i z „nienaruszalnym sacrum” w postaci dominacji własności państwowej.

Wydarzenia określane mianem transformacji ustrojowej objęły przy tym swym zasięgiem nie jedno czy też kilka państw, lecz blisko trzydzieści, i to zarówno z Europy, jak i Azji. Już choćby z powyższych powodów transformacja stała się nie tylko punktem zwrotnym w relacjach między różnymi państwami oraz ugrupowaniami politycznymi i społeczno-gospodarczymi, ale także swoistym „laboratorium”, w którym możliwe stało się „doświadczalne” sprawdzenie zachowania się różnych podmiotów ekonomicznych w warunkach „szoku ustrojowego”, jak też poddanie bliższej analizie i ocenie różnorodnych idei ekonomicznych oraz sposobów uprawiania polityk gospodarczych. Uwzględniając zarazem różnorodne strategie, metody i kierunki dokonywanych zmian, jak też rozległe – tak w czasie, jak i przestrzeni – ich następstwa, swoje pełne uzasadnienie wciąż znajdują (zwłaszcza w interdyscyplinarnym ujęciu) podejmowane w literaturze próby dotyczące uogólnienia doświadczeń i syntetyzowania wniosków w złożonej materii transformacji (zwłaszcza gospodarczej). I to tym bardziej że w wielu krajach transformacja taka trwa nadal, a również w tych, w których podstawy gospodarki rynkowej zostały zbudowane (i odbudowane), dalsza „droga ustrojowa” dotycząca wyboru takiego lub innego modelu (czy też typu) gospodarki rynkowej nie została jeszcze bynajmniej przesądzona i nadal pozostaje niepewna, choć konieczna co do swego wektora i „samotrwałenia się”.

Biorąc zatem pod uwagę tylko powyższe, niejako „dziejowe” okoliczności, jak i to, że – wbrew pozorom – rzeczywiście wartościowych i mających „coś nowego” do powiedzenia prac z zakresu transformacji gospodarczej wcale nie mamy w literaturze polskiej w nadmiarze, z zadowoleniem warto powitać i z pożytkiem przeczytać recenzowaną tu publikację Katarzyny Matelskiej-Szaniawskiej. Jest ona w całości poświęcona problematyce transformacji, koncentrując się zarazem na implikacjach wynikających ze stanowienia konstytucji (tak co do formy, jak i treści), dla podejmowanych reform gospodarczych, które składają się w całości na transformację zachodzącą w krajach postsocjalistycznych.

Celem tej interesującej i ambitnej książki jest więc – według słów samej Autorki – zwrócenie uwagi na to, że „[...] różnorodne rozwiązania przedstawione w najwyższych aktach prawnych państw postsocjalistycznych, a w szczególności ich praktyczne funkcjonowanie, wywarły wpływ na postęp reform gospodarczych w tych krajach” (s. 11). Z celem tym związana jest główna hipoteza badawcza, a mianowicie, że przyjęcie i egzekwowanie konstytucji rozumianej jako „[...] zestawów norm wyrażających zasady ustrojowe państwa, określających strukturę władzy oraz katalog praw i wolności” (s. 11) miało istotne znaczenie dla dokonującej się po roku 1989 transformacji.

Uzasadnieniu i rozwinięciu powyższego – i tylko z pozoru oczywistego – celu oraz weryfikacji przyjętej hipotezy podporządkowany został układ i treść pracy. Książka składa się z pięciu rozdziałów, podsumowania (wniosków), licznych (7) załączników oraz bogatej bibliografii (uwzględniającej łącznie blisko 300 pozycji zwartych i artykułowych, w tym w większości wydanych za granicą i z zasady w języku angielskim).

W rozdziale pierwszym – mającym dla ekonomisty podstawowe znaczenie jako swoiste makroekonomiczne „tło” zachodzących przemian społeczno-gospodarczych w objętych analizą krajach – uwaga Autorki została skupiona właśnie na gospodarzym wymiarze transformacji. Przedstawione tu zostały istotne i charakterystyczne daty ważne dla sytuacji makroekonomicznej poszczególnych badanych krajów, a także analizy i oceny co do stosowanych strategii transformacyjnych i osiąganych wyników. Zaletą tej części opracowania jest dążenie do systematyzacji prezentowanych danych i ocen, co pozwala – nawet mniej obeznanemu z rozwojem sytuacji czytelnikowi – wyrobić sobie pogląd na kierunki zmian, jak też na ich – nie zawsze uświadamianą – barwność, czyli złożoność i różnorodność. Autorka podnosi tu także znaczenie osławionego tzw. konsensusu waszyngtońskiego (zbioru założeń i zaleceń na drodze reform), jak również uwypukla możliwości i korzyści wynikające z dokonywania oglądu rzeczywistości gospodarczej z perspektywy kategorii i twierdzeń nowej ekonomii instytucjonalnej. Słowa uznania należą się tu również Autorce za znajomość literatury przedmiotu i biegłość w poruszaniu się w podjętej problematyce transformacji. Co prawda, można by tu również dostrzec zasadność odwołania się do innych jeszcze pozycji literatury, zwłaszcza w kontekście omawiania wpływu ram instytucjonalnych oraz samych instytucji na rozwój sytuacji gospodarczej w krajach transformujących się. Mamy tu na myśli takie – obok fundamentalnej przeciw pracy W. Wilczyńskiego (*Polski przełom ustrojowy. Ekonomia epoki transformacji*) – pozycje, jak prace: D. Rodriki¹, w której przedstawia się m.in. taksonomię instytucji wspierających funkcjonowanie gospodarki rynkowej, V. Popova² S. Godoya i J. E. Stiglitz³, czy innych.

W rozdziale drugim Autorka prezentuje i analizuje rozwój ustawodawstwa konstytucyjnego, dokonując równocześnie porównań co do treści i znaczenia przyjmowanych ustaw zasadniczych. Głównym przedmiotem zainteresowań stają się przy tym: struktura władzy państwowej i system rządów, niezawisłość sądownictwa oraz katalog praw i wolności obywatelskich. Dodajmy, że prezentowane dane i opinie wnoszą wiele do naszej dotychczasowej wiedzy i zasługują na szczególne podkreślenie. W powyższym kontekście słowa uznania należą się Autorce także za udaną próbę syntetycznego (schematycznego) zaprezentowania konstytucyjnych zależności w strukturze władzy (między egzekutywą, legislatywą, sądownictwem, obywatelami itp.), zwłaszcza w odniesieniu do takich krajów, jak Polska i Armenia.

Treść rozdziału trzeciego odnosi się głównie do tzw. ekonomii konstytucyjnej jako programu badawczego (z uwzględnieniem przedmiotu i metod badawczych), który jest blisko związany z teorią wyboru publicznego, nową ekonomią instytucjonalną i ekonomiczną analizą prawa. Sam termin „konstytucja”, jako skądinąd słowo kluczowe dla całej pracy, może – jak słusznie to podkreśla Autorka – oznaczać zarówno ograniczenia, które jednostki ludzkie nakładają „same na siebie” (czyli „konstytucje prywatne”), jak też – a właściwie przede wszystkim – te, które władza państwowa nakłada na swoich obywateli, w tym własnych reprezentantów.

Analizując różne „ekonomiczne” podejścia do stanowienia konstytucji, zwłaszcza w kontekście wyróżnionych już wcześniej (tj. w rozdziale drugim) elementów struktury władz państwowych (w tym relacji między władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą), Autorka dokonuje tu również przeglądu literatury pozostającej w nurcie ekonomii konstytucyjnej, a dotyczącej m.in. związków między projektowaniem i wdrażaniem konstytucji a przebiegiem transformacji.

¹ *Growth Strategies*.

² *Shock Therapy versus Gradualism: The End on the Debate*.

³ *Growth, Initial Conditions, Law and Speed of Privatization in Transition Countries: 11 Year Later*.

W rozdziałach czwartym i piątym z kolei K. Metelska-Szaniawska prezentuje najpierw metodologię zamierzonych badań empirycznych, dotyczących sposobu oznaczania i wyceniania wpływu badanych zmiennych konstytucyjnych na zachodzące reformy gospodarcze (przy uwzględnieniu konstrukcji modelu i technik estymacji), a następnie przedstawia, analizuje i ocenia uzyskane wyniki tychże badań. W rezultacie uzyskujemy tu zarówno informacje o tym, w jaki sposób zostały przeprowadzone oryginalne i autorskie badania empiryczne, jak też i o tym, co z nich wynikało, zwłaszcza co do znaczenia badanych czynników oraz ich zmienności w czasie i przestrzeni.

Recenzowaną pracę kończy syntetyczne podsumowanie, które odnosi się głównie – co warte uwagi – do metodologicznych aspektów prowadzonych badań empirycznych, jako uwiarygodniających (ale również i ograniczających) wartość naukową uzyskanych wyników, potwierdzających jednak w sumie główną hipotezę badawczą oraz realizację celu pracy.

Odnosząc się zatem ogólniej do recenzowanej tu publikacji, podkreślił m.in. co następuje:

1. Jest to ciekawa i rzetelna praca, wnosząca „wartość dodaną” do literatury przedmiotu, zwłaszcza przez swoje nowatorskie interdyscyplinarne podejście poznawcze oraz metodologiczne;

2. Niewątpliwą zaletą książki, opartej na bogatej i trafnie oraz starannie dobranej literaturze przedmiotu, jest także to, że nie ogranicza się ona ani do tej literatury, ani do prezentacji stanu wiedzy co do rozwoju ustawodawstwa konstytucyjnego (przy wykorzystaniu analizy aktów normatywnych), ale z powodzeniem odwołuje się do wyników własnych badań empirycznych. Jeśli nawet te ostatnie wydawać się mogą niekiedy dość oczywiste, to jednak stanowią istotny dowód na to, że istniejące konstytucje mają swój nadal jeszcze niedoceniony i nieoceniony, chociaż rzeczywisty, wpływ na rozwój sytuacji gospodarczej.

3. Do zalet książki należy też zaliczyć jej przejrzysty i logiczny układ, poprawność języka i taki sposób narracji, który pozwala czytelnikowi z zainteresowaniem i uwagą podążać za rozważaniami Autorki.

Reasumując, konstatujemy, że oryginalność i nowatorstwo publikacji czyni ją lekturą obowiązkową dla wszystkich, którzy czy to z racji swego zawodu (teoretycy, politycy), czy też potrzeby przyswajania wiedzy (studenci, praktycy) zainteresowani są postsocjalistyczną transformacją gospodarczą.

Wacław Jarmołowicz, Dawid Piątek

Katrzyzna Anna Nawrot, *Determinanty rozwoju gospodarczego państw ASEAN*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, ss. 250.

Wybór tematu omawianej monografii uważam za merytorycznie uzasadniony z kilku istotnych względów: 1) pozycji, jaką zajmuje Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) w regionie Pacyfiku i w systemie gospodarki światowej. Stowarzyszone państwa zamieszkuje ponad pół miliarda ludzi, a ich łączne obroty handlowe – równe PKB – wynoszą prawie 800 miliardów dolarów rocznie. Państwa te są zdecydowanie otwarte na kontakty zewnętrzne oraz wyróżniają się wysokim stopniem zaawansowania w procesach globalizacji; 2) szczególnego znaczenia ponad 40 lat doświadczeń państw członkowskich i całego Stowarzyszenia na drodze rozwoju i pokonywania postkolonialnego zacofania, współpracy regionalnej i międzynarodowej oraz pionierskich – na tle wszystkich krajów rozwijających się – przedsięwzięć integracyjnych; 3) potrzeby przybliżenia polskiemu środowisku naukowemu oraz ludziom „praktyki” pogłębionej i obiektywnej wiedzy o potencjale, przemianach i aktualnej sytuacji krajów całego ugrupowania, z którymi utrzymujemy i rozwijamy coraz wszechstronniejszą współpracę (jako państwo – indywidualnie, a zarazem jako członek Unii Europejskiej).

Uwzględniając wyżej wymienione przesłanki, za trafny pod względem poznawczym oceniam również sformułowany przez Autorkę cel badawczy pracy, jaki stanowi „próba identyfikacji i ewaluacji kluczowych czynników, które zdecydowały o rozwoju gospodarczym państw ASEAN”.

Dzięki temu, że Katarzyzna Anna Nawrot nie uległa powszechnie odczuwalnemu zapotrzebowaniu na monografię przedstawiającą całokształt przemian, jakie zachodziły na obszarze ASEAN